

DOLJEȘTI – 12 APRILIE 1457

La 12 aprilie 1457, în urma bătăliei de la Doljești, Ștefan cel Mare devenea domn al Moldovei. Asupra acestui moment s-au aplecat, de-a lungul timpului, numeroși istorici, interpretările oferite fiind dintre cele mai diverse, aceasta pentru că episodul de la Doljești nu a fost văzut ca o simplă luptă între doi pretendenți, urmărindu-se, în special, reliefaarea unor aspecte ideologice legate de alegerea domnului și de rolul adunării de stări. S-a vorbit astfel despre ceremonia întronării domnului în câmp¹, de alegerea sa de o mare adunare a țării, teorii care au influențat pe numeroși istorici și care își mai găsesc încă susținători², deși, într-un amplu studiu dedicat acestui subiect, Constantin Rezachevici distrugea temeliile acestor teorii, prin analiza riguroasă a surselor documentare, care au stat la baza lor: “Încercările ulterioare, pornind de la ceremonialul prezentat de Grigore Ureche în secolul XVII (fără a se observa până acum că în realitate acesta doar detaliază știrile unui letopiseț de la Putna), de a transforma cele trei momente obișnuite ale înălțării în scaun a unui domn în secolul XV într-un “scenariu” grandios, implicând o așa-zisă “mare adunare a țării”, eventual însoțită de “comedia alegerii”, prin “unanimitatea impusă de învingător, sau chiar un fantezist și inexistent vreodată ceremonial al alegerii domnilor, chipurile “în câmp” (!), doar pentru că se refereau la persoana celui care a devenit ulterior Ștefan cel Mare, față de care ceremonia tradițională reală părea prea simplă, nu au nici un temei istoric și, în lumina adevărului, trebuie părăsite”³.

Controversele nu s-au limitat doar la aceste probleme, ele persistând și în ceea ce privește localizarea bătăliei de la Doljești și a locului cu fascinantul nume Direptate. Pentru istoricii de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, localizarea acestei bătălii nu a fost deloc o controversă, fiind unanim acceptat, ca loc de desfășurare, satul Doljești de lângă Roman⁴. A urmat, apoi, o tendință tot mai evident manifestată de istorici de a aduce locul bătăliei cât mai aproape de Suceava, prima încercare aparținându-i istoricului polonez Olgierd Górka, care considera că bătălia s-a dat la Doljoc, pârâu și deal, situat aproape de Cernăuți⁵. În 1957, N. Grigoraș propune localizarea bătăliei în apropiere de Dolhești și indică ca loc al desfă-

1 Aurel C. Golimas, *Un vechi obicei în Moldova; ceremonia întronării domnilor în câmp*, în *În amintirea lui Constantin Giurescu*, București, 1944, p. 271-275.

2 Marcela Ifrim, *Statutul dinastic în Țara Moldovei (prima jumătate a secolului al XVI-lea)*, în *AIIAI*, XXXIV, 1997, p. 13.

3 Constantin Rezachevici, *A fost Ștefan cel Mare “ales” domn în aprilie 1457?*, în *AIIAI*, XXIX, 1992, p. 32.

4 R. Rosetti, *Despre unele precizări recente a locurilor bătăliilor de la Doljești, Vaslui și Șcheia*, în *AARMSI*, s. 3, t. XV, București, 1933, p. 3-4; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, ediția a II-a, vol. îngrijit de Stela Cheptea și Vasile Neamțu, București, 1996, p. 90; M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948, p. 4-6.

5 O. Górka, *Cronica lui Ștefan cel Mare (1458-1499)*, București, 1937, p. 110, nota 5.

șurării satul Hreasca și Pârâul Glodului, ambele pe Șomuzul Mic, ținutul Suceava⁶. După acest moment, plasarea bătăliei, în acest spațiu geografic, a devenit aproape unanimă, controversele consumându-se în identificarea locului de desfășurare. Alexandru I. Gonța, într-un studiu dedicat special acestui subiect, plasa locul bătăliei la confluența Șomuzului Mocirlos cu Siretul⁷, iar Constantin Cihodaru acceptă, în linii mari, această identificare⁸. În studiul amintit, publicat în 1992, Constantin Rezachevici subscrie și el acestei localizări⁹, refăcând scenariul începutului domniei lui Ștefan cel Mare pe această bază, ce părea unanim acceptată, însă, peste numai doi ani, Maria Magdalena Székely relansează discuția, concluzionând, pe baza unor argumente noi, revenirea la vechea localizare, lângă Roman¹⁰. Deși s-ar fi părut că asistăm la o răsturnare de situație și la o revenire la un vechi punct de vedere, nu s-a întâmplat așa. Într-o apariție recentă, Constantin Rezachevici rămâne la punctul de vedere pe care îl susținuse și anterior, respingând cu destul ușurință opinia autoarei citate, fără însă a aduce nici un contra-argument convingător¹¹.

Această situație impune reanalizarea tuturor probelor pentru a vedea cât de întemeiate sunt cele două localizări propuse. Trecând peste părerea șovăitoare a lui N. Grigoraș, mă voi opri asupra studiului lui Alexandru I. Gonța, dedicat special acestei probleme, și care a avut contribuția cea mai importantă în schimbarea vechii localizări. Gonța face un adevărat tur de forță, analizând toate variantele de localizare propuse anterior, inclusiv pe cea a lui N. Grigoraș, respingându-le pe toate. Spre deosebire de el, Constantin Cihodaru încearcă să concilieze două păreri, fără să facă o analiză temeinică a tuturor punctelor de vedere.

Însă, ceea ce se observă, cu ușurință, la acești ultimi istorici citați este subiectivismul de care dau dovadă, pentru o anumită localizare, agățându-se cu cerbicie de tot felul de argumente firave și tratând cu superficialitate elementele defavorabile ipotezei lor, ceea ce scoate în evidență tendința de a reliefa noutatea, fapt ce conduce la defavorizarea intenționată a opiniei mai vechi în favoarea celei noi. În aceste condiții, chiar și o analiză riguroasă va conține numeroase scăpări, care nu fac decât să fisureze întreaga argumentație. Astfel, în argumentația lui Gonța se observă disproporția spațiului alocat, autorul acordând localizării bătăliei la Doljești-Roman doar câteva rânduri. Deși precizează că această așezare este atestată documentar pentru perioada lui Ștefan cel Mare, el conchide că acest sat nu poate fi locul bătăliei, pentru că nu se află pe drumul spre Suceava de pe dreapta Siretului și nu are un pârâu cu numele de Hreasca¹². În schimb, în spațiul alocat demonstrației pentru localizarea bătăliei la confluența Șomuzului Mocirlos cu Siretul, autorul citat ne informează că "Hreasca" din

6 N. Grigoraș, *Începuturile domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1459)*, în *SCȘI*, VIII (1957), p. 49.

7 Alexandru I. Gonța, *O problemă de geografie istorică. Locul unde s-a dat bătălia dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron*, în *Idem, Studii de istorie medievală*, ediție alcătuită de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, Iași, 1998, p. 307.

8 Constantin Cihodaru, *Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei: Hindău, Direptate, Crăciuna și Roșcani*, în *AILAI*, XIX, 1982, p. 627.

9 Const. Rezachevici, *A fost Ștefan cel Mare "ales" domn*, p. 21.

10 Maria Magdalena Székely, "Pe Siret, pe tină, la Doljești", în *AILAI*, XXXI, 1994, p. 503-516.

11 Const. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, I, București, 2001, p. 533.

12 Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 300.

Letopiseșul zis de la Bistrița și Cronică moldo-germană corespunde cuvântului “tină” din Analele putnene și Letopiseșul lui Ureche, care, în fond, și una și alta înseamnă mocirlă sau mlaștină în limba slavă¹³. Dacă luăm în calcul acest element și privim la felul în care arăta, la sfârșitul secolului XVIII, rețeaua hidrografică a Siretului compusă din numeroase izvoare și pâraie, brațe și meandre părăsite și terenuri inundabile înșesate cu bălți¹⁴, am putea plasa bătălia oriunde pe cursul mijlociu al acestui râu și, totuși, identificarea terenului mocirlos este punctul central al demonstrației lui Gonța. Concentrându-și întreaga atenție pe detaliile de ordin geografic, el pierde aproape total legătura cu faptul istoric, prezentat succint și într-o formă aproape literară, rezultat, mai degrabă, al imaginației decât al cercetării. Pentru autor este “limpede” că Ștefan s-a oprit la Dolhești pentru că “era în satul surorii sale”, și-a așezat “tabăra cu fața spre Suceava”, iar “victoria a fost smulsă ușor”¹⁵.

Nici Constantin Cihodaru nu manifestă mai multă rigoare în această privință. El respinge localizarea bătăliei la Doljești-Roman, fără a invoca vreun motiv, raliindu-se ultimelor opinii, fără însă a aduce nimic nou în sprijinul acestora, ci, pornind de la ele, identifică locul numit Direptate. Totuși, autorul menționează faptul că: “un teritoriu mai întins cunoscut sub numele “la Direptate” este menționat în unele documente de pe la începutul secolului al XVII. Acolo erau satele Mircești și Cozmești. Acestea erau situate tot pe Siret, mai la sud de actualul oraș Pașcani. Cel de al doilea este satul lui Vasile Alecsandri. Aici în a doua jumătate a secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea boierii Cozma și Luca Direptate își alcătuiseră prin cumpărături și danii un domeniu feudal cuprinzând mai multe sate cunoscute sub denumirea colectivă <la Direptate>”¹⁶. Lipsește, însă, orice comentariu, pro sau contra, referitor la acest aspect. Motivația istorică, pe care autorul o găsește pentru desfășurarea bătăliei la Dolhești, este diametral opusă celei a lui Gonța: “Alegerea de către Petru Aron a satului Dolhești ca loc pentru luptă a fost determinată și de existența în această regiune a unor sate stăpânite de logofătul Mișu, principalul său sprijinitor. Domnul și sfetnicul său contau pe o rezistență a populației locale”¹⁷.

La o analiză atentă se poate observa că localizarea bătăliei dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron ține mai mult de un capriciu istoriografic, decât de rezultatul unei analize temeinice a tuturor posibilităților de localizare, pe baza izvoarelor istorice. Maria Magdalena Székely a analizat și ea toate opiniile exprimate - în centrul atenției sale aflându-se punctele forte ale argumentațiilor și nu elementele de fisură - ajungând la concluzia că localizarea bătăliei la Dolhești și, în apropierea acestuia, a satului Direptate, nu poate fi viabilă. Având în vedere poziția geografică a satului Direptate, aceasta ar fi impus întoarcerea lui Ștefan, după victoria de la Dolhești, pe cursul Șomuzului Mocirlos, înapoi spre sud, de-a lungul Siretului, ceea ce

13 *Ibidem*, p. 302.

14 Vasile Băican, *Geografia Moldovei reflectată în documentele cartografice din secolul al XVIII-lea*, București, 1996, p. 41. Pentru zona Romanului vezi și p. 42 fig. 2.

15 Al. Gonța, *op. cit.*, p. 307.

16 Const. Cihodaru, *op. cit.*, p. 629. Vezi și nota 30. “Aici, deci în apropiere de Doljești (Roman), considerau unii istorici că s-a încoronat Ștefan cel Mare”. C. Cihodaru nu combate însă această teorie, rezumându-se doar la această constatare.

17 *Ibidem*, p. 628, nota 25.

constituie un scenariu extrem de complicat¹⁸. În concluzie, autoarea consideră că se impune revenirea la vechea localizare, cea de la Doljești-Roman, aducând în sprijinul afirmației sale un document din 12 aprilie 1458, emis la exact un an de la data bătăliei, prin care Ștefan cel Mare întărea Mitropoliei de Roman două sate și îi acorda privilegiile fiscale și jurisdicționale¹⁹. Deși argumentația pare temeinică și convingătoare, Constantin Rezachevici nu este de aceeași părere, considerând că Maria Magdalen Székely revine la localizarea luptei la Doljești-Roman ținând seama de tot felul de împrejurări în afara celor militare. “Fiind însă vorba tocmai de un eveniment militar, menționez că la români o bătălie de acest fel s-a dat întotdeauna în preajma reședinței domnești”²⁰.

Evident, această afirmație nu este un argument și ea nu este nici măcar veridică. Însă, ea atrage atenția asupra faptului că localizarea bătăliei din 1457 trebuie privită sub toate aspectele sale, fapt care mă determină să reiau, în cele ce urmează, întreg dosarul, inclusiv unele aspecte ce țin de mentalitățile politice ale veacului XV. Altfel spus, ne întoarcem acolo de unde am plecat: primăvara anului 1457, aprilie 12, în marșea dinaintea Paștelui. Constantin Rezachevici observa că Petru Aron cunoștea acțiunile pretendentului Ștefan și îl aștepta²¹, întrebarea este, însă, unde anume îl aștepta? Judecând după cirmustanțe asemănătoare din secolele XV și XVI, aș înclina să răspund la Roman și asta pentru că Romanul a jucat, în această perioadă, rolul unui adevărat centru de concentrare al forțelor militare. Situat la confluența Moldovei cu Siretul, pe a căror văi erau și două importante drumuri, Romanul era punctul ideal unde putea fi așteptat inamicul venit din sud²². Pentru a ajunge la Suceava, adversarul trebuia să treacă unul din cele două râuri, situație care putea fi extrem de dificilă, în condițiile în care mișcările îi erau urmărite de pe celălalt mal, cel care deținea controlul punctelor de trecere fiind net avantajat.

Chiar și în cazul în care adversarul ar fi trecut pe la Roman, avantajul apărătorilor nu era anihilat, aspect ce reiese foarte bine din desfășurarea campaniei lui Matei Corvin din 1467. Deși Romanul a fost cucerit pe 29 noiembrie, oștile maghiare au rămas aici până la 7 decembrie, perioadă în care s-au dus discuții pentru încheierea păcii. Interesant este că regele Ungariei, alături de care se afla și Petru Aron, a preferat să înainteze pe valea Moldovei și nu pe cea a Siretului, loc în care, probabil, aștepta Ștefan cel Mare. Însă, alegând acest traseu, regele maghiar își lăsa spatele descoperit, iar consecința avea să se facă simțită, în noaptea de 14 decembrie, la Baia²³.

Dacă ținem seama de aceste aspecte, localizarea bătăliei la Doljești-Roman pare destul de verosimilă, ea înscriindu-se într-un șir de bătălii, date în preajma unor puncte de trecere.

18 M. M. Székely, *op. cit.*, p. 511.

19 *Ibidem*, p. 511-512.

20 Const. Rezachevici, *op. cit.*, p. 533.

21 Idem, *A fost Ștefan cel Mare “ales” domn ...*, p. 20.

22 Romanul era locul de adunare al oștirii chiar și în cazul în care amenințarea nu venea dinspre sud. În 1497, cu ocazia expediției lui Ioan Albert, Ștefan cel Mare părăsește Suceava și își stabilește tabăra la Roman. “Și atunci văzând Ștefan voievod că a fost înșelat de leși și a poruncit apoi să se adune toată oastea sa la târgul Romanului” (*Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 20).

23 Al. I. Gonța, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)*, în Idem, *Studii de istorie medievală*, ed. cit., p. 314-315.

Dintre acestea, o amintim doar pe cea de la “Tămășani, lângă târgul Romanului”²⁴, din 1449, dintre Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare, și Alexandrel. Judecând după aspecte de natură tactică, ambele bătălii au un punct comun și acesta este vadul Siretului de la Agiudeni, sat situat pe malul drept al Siretului, unde exista și un pod mobil²⁵, trecerea făcându-se în dreptul satului Doljești.

Aceste elemente, conduc spre concluzia că bătălia dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron a avut loc la Doljești, lângă Roman, și nu la Dolhești, în apropiere de Suceava. Este greu de crezut, în aceste condiții, că Petru Aron și-a așteptat adversarul la Suceava, dând bătălia în apropierea capitalei, asta în pofda imaginii “uzurpatorului” Petru Aron, immortalizat de istoriografie ca un asasin și un domn slab. Dimpotrivă, prin acțiunile pe care le întreprinde, Petru Aron ne apare ca un domn foarte abil. Faptul că a emis la 1 aprilie 1457, un document cu caracter reparatoriu, în favoarea fraților Buczacki²⁶, arată că a știut să-și asigure spatele ca și posibilitatea unei eventuale retrageri. Primul care a atras atenția asupra acestui document a fost Constantin Rezachevici, însă pentru a sugera faptul că Petru Aron a fost luat prin surprindere și că nu se aștepta la venirea lui Ștefan înainte de 1 mai²⁷. În opinia mea, documentul sugerează exact contrariul, pentru că, asigurându-și bunăvoința adevăraților stăpâni ai Podoliei și Pocuției, Petru Aron putea pleca liniștit din Suceava, spre Roman. Iar dacă luăm în calcul intervalul scurs între emiterea acestui document și ziua bătăliei, observăm că Petru Aron avea timp suficient, nu doar pentru a ajunge la Roman ci chiar până în Țara Românească.

Doar pe baza laconicelor informații despre bătălia de la Doljești nu putem reconstitui desfășurarea luptei. Cronica moldo-germană ne lasă să înțelegem că, în prima fază, inițiativa i-a aparținut lui Petru Aron: “și au venit asupra lui [Ștefan] Aaron voievod”²⁸. Asta ar însemna că el a părăsit malul stâng al Siretului, pentru a trece pe partea adversarului. Un alt indiciu, privind desfășurarea luptei, provine din analiza datei de zi pe care o oferă cronicile: 11 aprilie în Cronica moldo-germană și 12 în celelalte letopisețe. Această diferență indică faptul că bătălia a avut loc noaptea²⁹ și ea provine din două maniere diferite de a înregistra sfârșitul zilei. Să fi intenționat oare Petru Aron ca printr-un atac nocturn să reediteze succesul obținut la Reuseni? Din păcate, nu vom ști niciodată ce l-a determinat să facă această mișcare. Este foarte posibil ca el să fi dorit să încheie cât mai repede socotelile, înainte de sărbătoarea Paștelui, ceea ce s-a și întâmplat, însă nu cu rezultatul pe care îl sconta.

Însă, dincolo de localizarea luptei, mai important este modul în care s-a făcut transferul puterii. Cronica moldo-germană, sursa cea mai apropiată de evenimente, ne informează că, după încheierea bătăliei, Ștefan a rămas “stăpân cu putere”³⁰. O altă sursă de mare importanță, Letopisețul anonim, ne informează că „a biruit Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu

24 *Cronicile slavo-române*, p. 15.

25 ASB, *Manuscrise*, nr. 578, f. 247, 248-248v.

26 Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 808-814.

27 Const. Rezachevici, *op. cit.*, p. 20, nota 7.

28 *Cronicile slavo-române*, p. 28.

29 Mulțumesc, pe această cale, regretatului Leon Șimanschi pentru această sugestie.

30 *Ibidem*.

și a luat schiptrul Moldovei³¹. Din analiza acestor informații, rezultă că transferul puterii s-a făcut în baza dreptului de cucerire, verbul „a lua” fiind sinonim cu „a cuceri”. Altfel spus, victoria obținută la Doljești, lângă Roman, a avut darul de a conferi legitimitate puterii lui Ștefan, pe câmpul de luptă îndeplinindu-se voința divină. Dreptul de cucerire a avut o mare putere de legitimare chiar și în Occident, el fiind, îndeosebi, apanajul bastarzilor³², legitimitatea puterii astfel obținută fiind recunoscută chiar și de autoritatea pontificală³³. În Moldova, nu avem teoretizări ale acestui drept, dar acest lucru se datorează și faptului că nu era necesară existența lor. Nici Ștefan cel Mare și nici antecesorul său, Petru Aron, nu au fost nevoiți să producă asemenea justificări pentru că lungul șir de lupte pentru tron, inaugurat de către „descălecători”, transformaseră dreptul de cucerire în tradiție. Cu totul altfel stau lucrurile atunci când este vorba de aplicarea acestui drept în afara spațiului cutumiar. Vom găsi, într-un astfel de caz, o invocare a a sa, care îi aparține chiar lui Ștefan cel Mare și care, în pofida laconicității ei, prezintă importanța incontestabilă a dreptului de cuceritor în concepția domnului moldovean: “Să-mi spui mie pricina pentru care ar trebui să las această țară [Pocuția] pe care eu am luat-o cu sabia. Am luat această bucată de pământ, vreau să-mi rămână mie!”³⁴.

Există însă și o altă sursă, potrivit căreia transferul puterii s-ar fi făcut prin ungerea domnului de către mitropolit. “După aceea s-a adunat toată țara cu preasfințitul mitropolit, chir Theoctist și l-a uns pentru domnie, pe Siret, unde se numește Dereptate până în ziua aceasta”³⁵. Informațiile despre acest moment sunt cuprinse doar în Letopisețele de la Putna și, așa cum arăta C. Rezachevici, ele apar datorită puternicei legături dintre acest mediu monahal și personalitatea ctitorului, însă ele nu reprezintă altceva decât amplificarea unor informații transmise oral, cu toate dezavantajele acestui mod de comunicare³⁶. Dar, în pofida acestui fapt, fragmentului în cauză i s-a acordat maximă credibilitate din partea istoricilor, fără a se ține seama de inexactitățile pe care el le conține. Astfel, letopisețele putnene plasează bătălia în Joia Mare, în loc de Marșea Mare, iar menționarea luptei de la Orbic ar plasa evenimentul de la Dereptate, în succesiune cronologică, după 1470. Pe baza acestei surse, ulterior amplificată de Grigore Ureche, Andrei Pippidi considera că, probabil, Ștefan cel Mare a fost primul domn moldovean uns. “Semnificația inovației din 1457 este limpede: legitimarea domnească pe urmele ritualului imperial. Venind după un lung șir de uzurpări sângeroase, noul domn își începe acțiunea de consolidare a autorității printr-un act extraordinar”³⁷. Argumentul nu este deloc convingător pentru că “lungul șir de uzurpări sângeroase” erau acțiuni cât se poate de legitime și, la 1457, Ștefan nu era încă cel Mare ci un pretendent ca oricare altul.

31 *Ibidem*, p. 15.

32 Jacques Le Goff, *Le roi dans l'Occident médiéval: caractères originaux*, în *Kings and Kingship in Medieval Europe*, ed. Anne J. Duggan, London, 1993, p. 9.

33 Kornél Szovák, *The image of the ideal King in twelfth-century Hungary*, în *Kings and Kingship ...*, p. 242.

34 I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 476. Cf. Maria Magdalena Székely, “*Dixit Waywoda*”, în *AILAI*, XXIX (1992), p. 45.

35 *Cronicile slavo-române*, p. 49, 61.

36 Const. Rezachevici, *op. cit.*, p. 22.

37 Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, ediție revăzută și adăugită, București, 2001, p. 51.

Însă, pentru a vedea în ce măsură acest act putea reprezenta o consolidare a autorității, trebuie să cunoaștem, în primul rând, importanța și semnificațiile ungerii. Spre deosebire de spațiul catolic, unde ritualul onționii a cunoscut o anumită stratificare și a fost folosit ca mijloc de legitimare a puterii³⁸ - simpla ungere aducându-i regelui Franței titlul oficial de *christianissimus*³⁹ - în Biserica răsăriteană, așa cum observa Janet M. Nelson, onționea a devenit un simbol general, pus la dispoziția tuturor creștinilor⁴⁰. Gilbert Dagron a arătat că, abia în 1208, după cucerirea Constantinopolului de către latini, se produce prima ungere efectivă a unui împărat bizantin, fapt ce se datorează atât influenței occidentale cât și dorinței Bisericii de a revigora puterea împăratului din exil⁴¹. Dacă ținem seama de aceste observații, putem afirma că Ștefan cel Mare a putut fi uns de nenumărate ori, de-a lungul domniei sale, în calitate de creștin ortodox, însă nu avem nici o dovadă că legitimitatea puterii sale se baza pe un asemenea act.

Acest aspect reiese și din analiza modului în care cronicile noastre descriu transferul puterii, după moartea lui Ștefan cel Mare. Astfel, dacă marele voievod „a luat schiptrul Moldovei”, fiul său, Bogdan, „a primit schiptrul domniei”⁴², în acest caz fiind vorba de dreptul de succesiune. Urmașul său, Ștefăniță, a beneficiat de același drept, dar „fiind acesta atunci de nouă ani și a primit binecuvântarea ungerii cu mâna preasfințitului mitropolit chir Theoctist în cetatea cea preaslăvită a Sucevii”⁴³. Succesorul său, Petru Rareș, a fost ales prin revelația divină și „sfințit cu untdelemnul binecuvântării”⁴⁴. Radu G. Păun, mergând pe urma observațiilor făcute de Gilbert Dagron, observa că onționea apare în momentul existenței unei anumite „crize de legitimitate” și atunci când Biserica acceptă să joace rolul de intercesor între suveran și divinitate⁴⁵. Intercesiunea este cu atât mai importantă dacă ea este exercitată de un „om sfânt”, un specialist al supranaturalului⁴⁶, capabil să exercite o mediație politică.

Un astfel de om a fost, după toate probabilitățile, mitropolitul Theoctist al II-lea, capabil să introducă o asemenea „inovație”. Poziția de „om sfânt” a mitropolitului Theoctist al II-lea, în stare să exercite o influență politică deosebită, este confirmată nu numai de faptul că

38 Vezi Jean Sainsaulieu, *De Jérusalem à Reims. Origines et évolution des sacres royaux*, în *Le sacre des rois*, Paris, 1985, p. 17-25; Alphonse Dupront, *Sacre, autorité, pouvoir: profil d'anthropologie historique*, în *Le sacre des rois*, Paris, 1985, p. 17-25, p. 315-341.

39 Jacques Le Goff, *op. cit.*, p. 5.

40 Janet L. Nelson, *Politics and ritual in Early Medieval Europe*, London, 1986, p. 277.

41 Gilbert Dagron, *Empereur et prêtre. Etude sur le „césaropapisme” byzantin*, Paris, 1996, p. 282-283.

42 *Cronicle slavo-române*, p. 91. Dan Ioan Mureșan a afirmat că Bogdan ar fi primit o ungere necanonică și că aceasta este explicația absenței referirilor în cronici privitoare la ungerea sa (D. I. Mureșan, *Réver Byzance. Le dessein du prince Pierre Rares de Moldavie pour libérer Constantinople*, în *Études byzantines et post-byzantines*, IV, studii publicate de E. Popescu și T. Teoteoi, Iași, 2001, p. 228, nota 38 și p. 245). Afirmția este însă fantezistă și lipsită de orice temei documentar, fiind de fapt o supoziție a autorului, la fel ca și multe altele din acest studiu, pe care însă el le prezintă cu titlu de certitudini.

43 *Ibidem*, p. 92.

44 *Ibidem*, p. 95.

45 Radu G. Păun, *Les fondements liturgiques du „constitutionnalisme” roumain entre le Seconde et la Troisième Rome (XVIe – XVIIIe siècles)*. *Premières résultats*, în *RRH*, XXXVII, 1998, nr. 3-4, p. 188.

46 Petre Guran, *La légitimation du pouvoir princier dans les hagiographies slavo-byzantines (XIe – XVIe siècles)*, în *Archæus*, IV, 2000, fasc. 1-2, p. 269.

„și-a schimbat numele în marele chip îngeresc, numindu-se Teodor”⁴⁷. O însemnare de pe o Psaltire, care a aparținut mitropolitului, vine să aducă noi informații în acest sens. Manuscrisul fusese copiat de episcopul Macarie pentru dascălul său, iar după moartea acestuia scrierea a revenit Mănăstirii Neamț. Macarie va dori să-și însușească această carte, nu pentru faptul că fusese scrisă de el, ci pentru că aparținuse mitropolitului Theoctist. Pentru a intra în posesia ei, el negociază cu egumenul și soborul Mănăstirii Neamț, oferind în schimb o altă psaltire și adăugând suma de 30 de taleri de argint. Această carte era considerată o adevărată relicvă, fapt ilustrat și de destinația sa ulterioară. Macarie o va dăruia ctitoriei sale, Mănăstirea Râșca, cu mențiunea explicită ca această Psaltire să fie folosită doar în Postul Mare, „iar într-alte dzile de peste an să nu o poarte nici în biserică, nici prin chilii”⁴⁸. Dacă această carte ar fi fost o remarcabilă operă artistică, am fi putut interpreta altfel grija donatorului, dar ea nu se evidențiază față de alte manuscrise decât prin valoarea sa simbolică.

Prin actul ungerii, mitropolitul Theoctist al II-lea conferea legitimitate și protecție sacră copilului de nouă ani, urcat pe tron, caz unic în istoria Moldovei până la acel moment, și tot el pare să fi jucat rolul hotărâtor în înscăunarea lui Petru Rareș⁴⁹. Spre o asemenea idee trimit și cuvintele episcopului Macarie, referitoare la personalitatea mitropolitului: „a adormit întru Domnul, la adânci bătrânețe, cel care ungea pe domni și învățătorul Moldovei, mitropolitul chir Theoctist”⁵⁰. Mă întreb, ce sens ar mai fi avut o asemenea mențiune, dacă toți mitropoliții Moldovei, începând cu Iosif I, i-ar fi uns pe domni? Este evident că Macarie nu-și putea elogia dascălul înșirând banalități, iar faptul că acesta introdusese anumite „inovații” este confirmat și de un alt pasaj: „Era bărbat învățat ca nimeni altul, cele vechi și cele noi le-a învățat până la capăt și a îndeplinit multe înainte de plecarea lui către Dumnezeu”⁵¹. Dar, mai există un element care pledează în favoarea introducerii oncțiunii domnului de către Theoctist al II-lea. Așa cum s-a observat, nu putem vorbi de ungerea efectivă, care să asigure transmiterea grației divine, fără a avea fundamentul liturgic al acestui ritual⁵². Or, cel mai vechi manuscris păstrat, ce cuprinde ritualul de încoronare, a fost copiat în 1532, la Mănăstirea Zografu, din porunca mitropolitului Theofan⁵³. De vreme ce a dat o asemenea dispoziție, este limpede că mitropolitul cunoștea funcționalitatea unei asemenea scrieri și că avea deja cunoștință de ea.

47 *Cronicle slavo-române*, p. 95.

48 P. P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, II, ediție îngrijită de Dalila-Lucia Aramă și revizuită de G. Mihăilă, București, 2003, p. 343.

49 Nicolae Costin, *Scrieri*, I, ed. Svetlana Korolevschi, Chișinău, 1990, p. 191. „Ce întrebând și iscodind unul de altul, s-au aflat unul de au mărturisit că au înțelesu dentru mitropolitul Theoctist, ce să prestăvi-să nainte de Ștefan vodă, că, fiind bolnav Ștefan vodă la Hotin, au lăsat cuvânt, de i să va tâmpla moarte, să nu pue la domnie pre altul, ce pe Petre Măjerul”.

50 *Cronicle slavo-române*, p. 95.

51 *Ibidem*.

52 Radu G. Păun, *op. cit.*, p. 181.

53 Ivan Biliarsky, *Le rite de couronnement des tsars dans les pays slaves et promotion d'autres "axiai"*, în *Orientalia Christiana Periodica*, LIX (1993), p. 91-139. Vezi și Emil Turdeanu, *Oameni și cărți de altădată*, vol. îngrijit de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, 1997, p. 271-276. Traducerea românească a textului la Radu G. Păun, *Si Deus nobiscum, quis contra nos? Mihnea III: note de teologie politică*, în *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998, p. 73-76.

Faptul denotă interesul tot mai evident pentru actul ungerii ca sursă de legitimare a puterii, fapt vizibil și în relatările cronicarilor. După Ștefaniță, toți domnii considerați legitimi apar ca unși, în vreme ce, în cazul uzurpatorilor, nu se pomeniște niciodată acest lucru.

Aceste aspecte mă determină să cred că teoriile conform cărora legitimarea puterii prin ungere s-ar fi făcut începând cu întemeierea Mitropoliei Moldovei, sau începând cu Ștefan cel Mare, trebuie abandonate. Acest act, pentru perioada post-bizantină, se înscrie într-un proces de acumulare ideologică, ce presupune un interval de timp semnificativ. La o privire comparativă, observăm că prima ungere efectivă în Rusia a avut loc abia în 1547, odată cu urcarea pe tron a tânărului Ivan al IV-lea⁵⁴. Avantajul pe care îl are Moldova nu trebuie însă să ne surprindă. Dacă ne gândim la scrierea lui Ivan Perestov și la Învățăturile lui Neagoe Basarab transformate în Învățăturile lui Varlaam către fiul său Ivan, înțelegem că spațiul cultural românesc a fost unul de influență pentru Rusia și nu invers. De asemenea, este greu de precizat ce influență au avut patriarhii ecumenici în introducerea, în Moldova, a acestui ritual, pentru că, tot în perioada lui Theoctist al II-lea, sunt reluate legăturile cu Patriarhia de la Constantinopol iar patriarhul ecumenic este primit în Moldova. Or, se știe faptul că doar patriarhii aveau dreptul de a fabrica Sfântul Mir.

Revenind la tradiția consemnată de letopisețele putnene, ea trebuie privită prin prisma observației lui Gilbert Dagron, ce atrăgea atenția asupra faptului că sursele relativ târzii au tendința de a proiecta în trecut habitudinile timpurilor lor⁵⁵. Or, pasajul în care este descrisă înscăunarea lui Ștefan cel Mare, greșit plasat din punct de vedere cronologic, seamănă mai degrabă cu înscăunarea lui Petru Rareș. Singura informație viabilă este legată de faptul că s-a petrecut ceva la Direptate. Însă, prezența aici a mitropolitului, pe 12 aprilie 1457, este neverosimilă, pentru că, este greu să ni-l imaginăm pe Theoctist I umblând aiurea prin țară în Săptămâna Mare. Cel mult, a putut fi prezent episcopul de Roman, venit să-l binecuvânteze pe noul domn. Prezența acestuia din urmă pare a fi confirmată și de dania pe care Ștefan cel Mare o face, la 12 aprilie 1458, Episcopiei de Roman, semnificativă mai ales prin perspectiva privilegiilor juridice⁵⁶. Însă această danie, pare a face parte dintr-un cadru mai larg, legat de pomenirea de un an a celor căzuți în bătălie. În acest sens, pledează prezența domnului la Roman, pe 7 aprilie 1458, și dania pentru Mănăstirea Bistrița din aceeași zi⁵⁷.

În fine, trebuie spus că, pe baza analizei surselor celor mai apropiate de eveniment, ceea ce s-a petrecut la Direptate, pare a fi mai degrabă acel moment al „amnistiei generale”⁵⁸, susținătorii și foștii adversari venind să se supună noului domn și să-i închine steagul Moldovei. Din păcate, aceste surse au fost neglijate, sau tratate cu superficialitate, asta și din dorința de a crea un scenariu cât mai frumos pentru domnul ce avea să fie supranumit „cel Mare”. Însă, cum nu tot ceea ce este frumos este și adevărat, trebuie să acceptăm faptul că Ștefan nu și-a legitimat puterea prin ungere, asta pentru că, la 1457, nu exista cadrul ideologic necesar, pentru a aduce o asemenea „inovație” în sprijinul monarhiei. Abia în timpul domniei sale se va crea acest cadru, ce va implica o anumită durată și transformări importante la nivelul mentalului

54 Radu G. Păun, *op. cit.*, p. 184.

55 Gilbert Dagron, *op. cit.*, p. 102.

56 *DRH, A*, II, p. 104, nr. 70.

57 *Ibidem*, p. 102, nr. 69.

58 Daniel Barbu, *Bizanț contra Bizanț*, București, 2001, p. 54.

colectiv, fapt vizibil în cadrul surselor pe care le-am adus în discuție. Astfel, diferența de mentalitate între autorul Letopiseșului de la Putna, și în general toți cronicarii din veacul XVI, și autorul Letopiseșului de curte din vremea lui Ștefan cel Mare este cât se poate de elocventă.